

Hoveriets udvikling på Lynderupgård 1768-1803

Artiklen omhandler hoveriets udvikling på godset Lynderupgård, beliggende nord for Viborg, i perioden 1768-1803. Hoveriet var den arbejdsydelse, som fæstegårdmændene udførte for jorddrotten som en del af afgifterne for brugsretten til en gård. I artiklen analyseres hoveriets udvikling på Lynderupgård ud fra det eksisterende arkivmateriale, som blev skabt af de oplysninger centraladministrationen i henhold til love og cirkulærer afkrævede de private godsejere i den pågældende periode.

Indledning

1700-tallet var en brydningstid i Europa, hvor der skete gennemgribende forandringer på flere fronter. Den franske revolution betød en omstyrtning af landets monarki og aristokratiets privilegier til fordel for skabelsen af et samfund, der skulle bygges på frihed, lighed og broderskab. I England vandt industrialiseringen frem, og tusindvis af bønder forlod det eksisterende agrarsamfund til fordel for arbejde i miner og industri. Oplysningstidens ideer vandt indpas med deres tro på samfundsmæssige og humanistiske fremskridt gennem udvikling af fornuften og folkelig oplysning.

I Danmark mærkede man også til tidens strømninger, dog uden de revolutionære indslag, som Europa andetsteds var vidne til. Til trods derfor ændredes det danske samfund fundamentalt i løbet af 1700-tallet, hvilket i høj grad skyldtes landboreformerne, som var en mængde økonomiske, sociale og retslige reformer, der blev forsøgt implementeret i århundredets sidste halvdel. Reformtiltagene fik betragtelige konsekvenser for de hidtil eksisterende, fasttømrede strukturer, og et af de områder, der undergik en betydelig transformation som følge deraf, var hoveriet.

I 1768 var hoveriomfanget kun undtagelsesvis præciseret, men inden århundredets udgang var det underlagt en udførlig offentlig lovgivning, hvilket har gjort det muligt at kortlægge hoveriets omfang og udvikling. Det til trods findes der ikke mange dybdegående studier af hoveriets omfang og udvikling i 1700-tallets slutning. Mange har udtalt sig, og langt hovedparten er af den overbevisning, at hoveriet steg i den pågældende periode, men antagelserne mangler vægt, da de ikke understøttes af konkrete undersøgelser.

Emnet for denne artikel er som nævnt at undersøge, hvorledes hoveriet rent faktisk udviklede sig i perioden 1768-1803. Denne periodisering er valgt, fordi

det var i 1768, at regeringens første lovgivningsforsøg indenfor hoveriområdet for alvor tog sin begyndelse. Sluttidspunktet er sat til 1803, fordi hoveriet på dette tidspunkt var lovgivningsmæssigt blevet lagt i forholdsvis faste rammer, og det var samtidig året, hvor Lynderupgårds godsejer døde. Konflikten mellem godsledelse og hovbønder døde dermed endeligt ud.

Godset Lynderupgård er beliggende i Lynderup Sogn, Rinds Herred, Hald, senere Viborg Amt. Blandt årsagerne til, at Lynderupgård er valgt som udgangspunkt for undersøgelserne er, at godset i årene 1781-1802 var vidne til en langstrakt og omsiggribende hoverikonflikt mellem herremænd og hoverigørende fæstebønder, hvilket indikerer, at hoverispørgsmålet her var et kontroversielt anliggende, der kunne få sindene i kog. Endvidere foreligger der fra Lynderupgård et fyldigt godsarkiv med relevante hoveridokumenter.

Hoveriundersøgelsen er baseret på den betydelige mængde utrykte kilder fra perioden 1768-1803, der ligger på landets arkiver. I bestræbelserne på at nå frem til, hvorledes hoveriet på Lynderupgård udviklede sig, vil dette kildemateriale blive sammenstillet ud fra fire forskellige analyseparametre, der bliver bragt i anvendelse for at opnå et så repræsentativt og pålideligt billede af hoveriudviklingen som muligt. Allerførst skal Lynderupgård og dets beboere dog præsenteres nærmere.

Lynderupgård

I den analyserede tidsperiode 1768-1803 havde Lynderupgård hele tre ejere. Det er dog primært Mogens Lottrup, der har betydning for analysen af hoveriets udvikling, idet han var indehaver af godset i hovedparten af den undersøgte periode. De øvrige ejere var: Malthe Christen Friis 1763-1778 samt Ole Christen Secher 1778-1779.¹

Som en mellemstor jysk herregård havde Lynderupgård i begyndelsen af den analyserede periode en hovedgårdsjord på ca. 38 tønder hartkorn og fæstegods på hen ved 300 tønder fordelt på 67 fæstegårde. Hovedgården blev som på de fleste andre godser i Danmark primært drevet ved hjælp af fæstebøndernes hoveri. Det var dog ikke alle Lynderupgårds fæstebønder, der var hoverigørende. Kun de tre nærmeste landsbyer: Rind, Lynderup og Låstrup med deres i alt 36 fæstegårde ydede fuldt hoveri til godset. Fire ud af de i alt 36 hoveripligtige forrettede dog kun halvt hoveri, hvilket betød, at Lynderupgård i alt rådede over 34 fuldt hoverigørende hovningspligter. Lynderupgårds fjernere beliggende fæstegårde havde fået deres hoveri afløst af en pengeafgift, og de skulle kun forrette enkelte hoverirejser samt lidt villighedsarbejde. Den før omtalte hoverikonflikt i 1781-1802 foregik derfor udelukkende mellem Lynderupgårds herremænd Lottrup og hans fæstebønder fra Rind, Lynderup og Låstrup.²

Hoverikonflikten 1781-1802

I sidste halvdel af 1700-tallet oplevede Danmark stabile prisstigninger, og i forsøget på at udnytte de gunstige konjunkturer var det danske samfund fra omkring midten af 1700-tallet vidne til en lang række agrare driftsomlægninger.

Godsejerne ejede størstedelen af den danske landbrugsjord, og det var på deres hovedgårdsjord, at mulighederne for at udnytte højkonjunkturerne til egen vinding var bedst. Årsagen dertil er blandt andet, at hovedgårdsdriften i forvejen var markedsorienteret, og i modsætning til landsbyfællesskabet stod alene godsejeren eller forvalteren med ansvaret for beslutningen om forandringer.³ Det kunne blandt andet gøres gennem udvidelser og omlægninger af den eksisterende hovedgårdsdrift med tiltag som dræning, rydning af skov og krat, opdyrkning af overdrev, mose, enge og hedearealer. Derudover satsede godserne på en bedre jordbehandling med blandt andet indførelse af nye afgrøder som kløver, ærter og kartofler. I forbindelse dermed valgte man endvidere flere steder at overgå til et nyt driftssystem, kobbeldbruget, som gav mulighed for et mere varieret sædskifte. Princippet i kobbeldbruget var, at jorden blev inddelt og indhegnet i omkring 10-11 markstykker benævnt kobler, der blev drevet i en fast rotation svarende til antallet af kobler. Det første år lå jorden brak, og de næste 4-5 år blev jorden tilsået med forskellige kornafgrøder, hvorefter de i tilsvarende 4-5 år lå hen med græs.

Lynderupgård var et af de steder, hvor sådanne private initiativer blev iværksat. Allerede i 1763 blev en betydelig opdyrkning af heder og kær påbegyndt, og godsejer Lottrup fortsatte disse udvidelser, da han overtog Lynderupgård i 1779. Lottrup, som havde været godsforvalter på Tjele gods i perioden 1773-1776, og dermed havde et indgående kendskab til det eksisterende landbrugs driftsproblemer, iværksatte blandt andet en udvidelse af hovedgårdens jord gennem en nyopdyrkning af herregårdens enge og fik foretaget grundforbedringer via gravning af nye grøfter. Desuden fik han etableret en stor besætning af stude, opført nye staldbygninger samt bygget folde i marken. Den øgede studebesætning resulterede i en større gødningsmængde, hvilket medførte et forøget høstudbytte. For de hoveriydende fæstebønder betød det imidlertid, at de både skulle tærskes og køre mere korn fra gården til salg i blandt andet Viborg, Randers og Hobro, hvilket umiddelbart var ensbetydende med mere hoveri.

Det springende punkt i den senere hoverikonflikt var, at Lottrup ønskede at inddrage den største fæstegård i Rind, kaldet Nørrise, under hovedgården, da den lå tæt på Lynderupgård. Det var dog ikke så enkelt, idet der havde eksisteret et forbud mod at nedlægge bøndergårde siden 1682. Lottrup søgte derfor i sommeren 1780 om tilladelse til et mageskifte, det vil sige bytning af fa-

ste ejendomme mellem Nørrise og Åstrup, som var en af hans mindre gårde. Han forpligtede sig til gengæld til altid at holde fæstere på Åstrup, og derved ville forholdet mellem fæstegods og hovedgård forblive uændret. Om end forholdet mellem fæstegods og hovedgård ikke ændrede sig, så medførte det dog mere hoveri for fæstebønderne, idet Åstrup ikke havde været hoveripligtig hovedgårdsjord. Med andre ord betød det, at når Nørrise for fremtiden skulle indgå som en del af hovedgårdens marker, så skulle mere hoveri bæres på færre skuldre. Mageskiftet blev godkendt af Rentekammeret, men Lynderupgårds hoverigørende bønder var ikke enige i beslutningen. I efteråret 1781 indledte de *arbejd-langsomt* aktioner, hvilket skulle blive indledningen til den hoverikonflikt, der med skiftende intensitet skulle komme til at vare mere end 20 år. Et eksempel på en *arbejd-langsomt* aktion på Lynderupgård er, da hovbønderne under efterårsopgaverne nøjedes med at køre 5-6 læs gødning om dagen med hver vogn, og det uden at vognen på nogen måde var fyldt. Lottrup vurdering var, at de fem læs knap nok svarede til et normalt halvt læs.⁴

Lynderupgårds hoverigørende bønder tog efterhånden skrappe midler i brug i deres kamp mod det efter deres mening stigende hoveritryk, der i sidste ende ville få dem til at *gribe til Betlestaven*.⁵ Udover deres *arbejd-langsomt* aktioner forsøgte de sig også med deciderede hoveristrejker samt skattenægtelser. Årsagen til, at skattenægtelser kunne lade sig gøre, var, at bønderne stort set agerede kollektivt. Manglende skattebetaling var normalt udsættelsesgrund, men godsejeren kunne ikke reagere med denne sædvanlige trussel på grund af hovbøndernes store antal. Det ville nemlig være umuligt at finde tilstrækkeligt kompetente fæsteovertagere til at afløse dem. Hovbønderne forsøgte også at gå rettens vej, idet de både indsendte hoveriklager til amtmanden og Rentekammeret samt endog til kronprinsen og kongen.

I løbet af den mere end 20-årige hoverikonflikt på Lynderupgård forekom der flere forsøg på at forlige parterne, men forgæves. En kommissionsdomstol forsøgte blandt andet i 1790 at afgøre sagen, men hoveribønderne nægtede at anerkende deres afgørelse og ankede dommen til Højesteret. Hoverikonflikten på Lynderupgård fik reelt set ingen afgørelse, og først da Lottrup døde i 1803, faldt der ro over situationen.⁶

Hoverikonflikten på Lynderupgård var ikke et enkeltstående tilfælde i det danske kongerige i 1700-tallets anden halvdel. Flere og flere steder protesterede bønderne mod et hoveri, der efter deres mening havde et forceret og uholdbart omfang. Der er flere årsager til, at det netop var i denne periode, at bønderne luftede deres utilfredshed. Det politiske klima havde ændret sig, og bønderne vidste flere steder besked om, at man fra centraladministrativ side arbejdede med en fastsættelse eller en decideret afløsning af hoveriet, hvilket gjorde opsætsighed mod godsejeren knap så risikabel. Hoveriklagerne er der-

for ikke nødvendigvis ensbetydende med, at bøndernes hoveri reelt set steg, men netop den følgende undersøgelse af hoveriets udvikling på Lynderupgård i perioden 1768-1803 vil give svaret derpå i Lynderupgårds tilfælde.

Hoveriets udvikling på Lynderupgård 1768-1803

Kildematerialet, som ligger til grund for denne undersøgelse, er aktstykker med tilknytning til centraladministrationens vigtigste bestemmelser på hoveriområdet i perioden 1768-1803. Det drejer sig om Lynderupgårds indberetning til Generallandvæsenskollegiet i 1768, som var Lynderupgårds kommentar til Generallandvæsenskollegiet vedrørende hoveriets eventuelle afskaffelse. Derudover er der tale om Lynderupgårds generalhoverireglement fra 1770, som berammede alt det arbejde, fæstebonden var forpligtiget til at forrette, samt et generalhoverireglement fra 1773, der fastsatte *det øvrige hoveri*. Dertil kommer en hoveriefterretning fra 1792, som var et dokument, hvori godsejerne bestemte det arbejde, de for fremtiden ønskede foretaget af de hoveripligtige gårdmænd. Dokumentet blev udfærdiget de steder, hvor det ikke var lykkedes at indgå en mindelig overenskomst mellem godsejer og hovbønder. Som de sidste kilder er Lynderupgårds endelige hoveriforening fra 1799 samt godsets hoveriprotokol 1800-1803 blevet benyttet.⁷

I bestræbelserne på at få analyseret, hvorledes hoveriet på Lynderupgård udviklede sig 1768-1803, skal det tilvejebragte kildematerialers oplysninger sammenholdes ud fra fire udvalgte parametre:

- A) Det samlede hoveris udvikling i pløje-, spand- og gangdage.
- B) Det øvrige hoveris udvikling i spand- og gangdage.
- C) Hovmålenes udvikling i henholdsvis ager og eng.
- D) Forholdet mellem det normerede og det faktiske hoveri på Lynderupgård.

A: Hoveriets udvikling i pløje-, spand- og gangdage

Det er som nævnt en udpræget antagelse blandt landboreformforskere, at hoveribyrden forøgedes betragteligt fra 1770'erne til 1790'erne. Det kildemæssige grundlag for denne antagelse er dog spinkel, da der ikke findes tilstrækkelige kildestudier til at be- eller afkræfte påstandens generelle værdi. Men forhold såsom at avlingshoveriet atter blev gjort ubestemt med hoveriforordningen af 12. august 1773, hvilket bevirkede, at godsejerne i realiteten kunne forlange alt det hoveri de ville, samt det faktum, at adskillige hovedgårdsmarker udvidedes og driften intensiveredes i denne periode, antyder en interesse i at udnytte den tilstedeværende arbejdskraft.⁸

Jens Skriver, som er en af de historikere, der har gjort hoveriet til genstand for selvstændige undersøgelser, opponerer i bogen *Den værste straf? Hoveriet i*

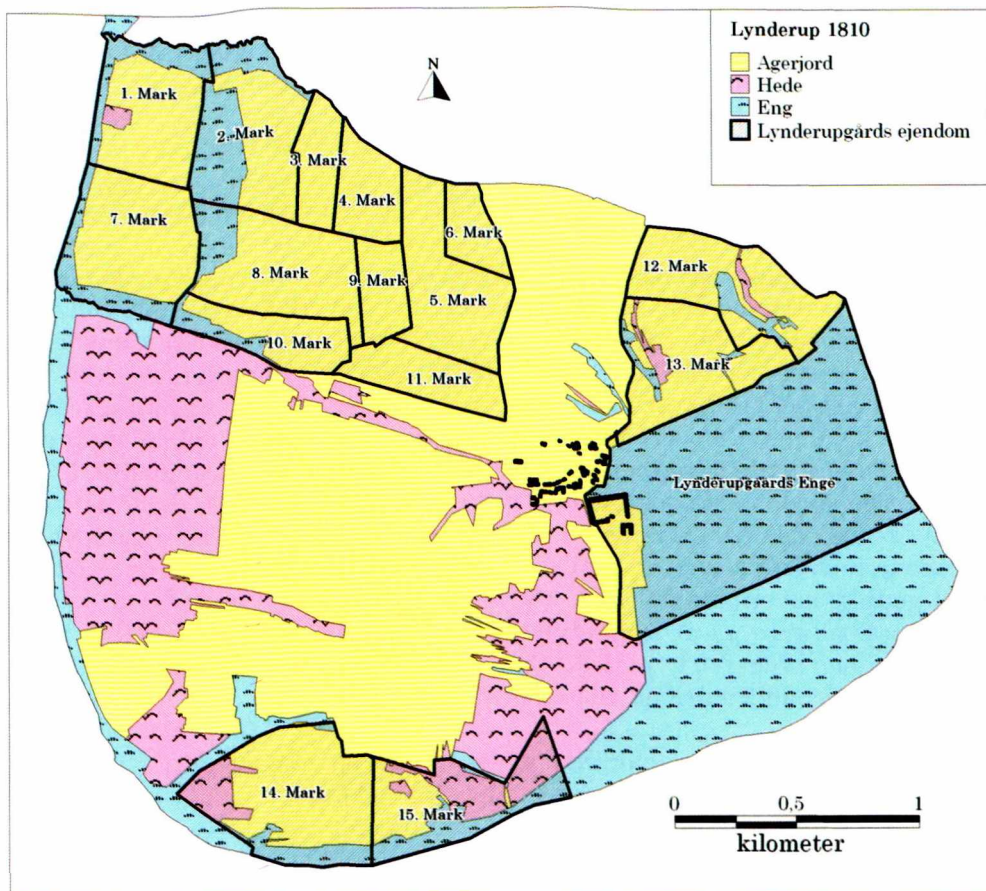

Fig. 1. Landsbyen Lynderup og Lynderupgård 1810. Kortet er udarbejdet på baggrund af det såkaldte original-1 kort og viser fordelingen af ejerlavets vigtigste ressourcer og hvilke områder der hørte til Lynderupgård og hvilke der hørte til landsbyen. Lynderupgårds jorde var delt i 15 marker og ét stort engstykke. Landsbyens gårde var endnu ikke udskiftede, men blev det inden 1835. Tegning: Adam Schacke.

praksis imod denne påstand, baseret på de undersøgelser, han har foretaget på fem østjyske godser. Han når frem til, at hoveribyrden *ikke* blev fordoblet mellem 1770'erne og begyndelsen af 1790'erne. 1771-forordningens tilladte hove-riniveau var faktisk til tider højere, end hvad man forhandlede sig frem til i de frivillige hoveriforeninger, som hans eksempelmateriale omfatter. De fem god-

ser, som Jens Skriver har gjort til genstand for sine undersøgelser, er Vilhelmsborg, Constantinborg, Moesgård, Østergård og Marselisborg. Det interessante ved Skriver er, at han tolker hoveriet og dets udvikling i landboreformperioden 1770-1790 markant anderledes end traditionelle landbohistorikere. Skrivets tese er dels, at det ikke var hoveriet, men derimod landgilden, der var den mest tyngende afgift for fæstebønderne. Endvidere forsøger han at gøre op med den generelle formodning om, at hoveriet i de sidste årtier af 1700-tallet var stigende.⁹

Metoden, som Jens Skriver benytter sig af, beror på en sammenligning af det tilladte hoveri efter hoveriforordningen af 20. februar 1771 med de pløje-, spand- og gangdage, som godsejerne krævede i deres hoveriefterretninger fra starten af 1790'erne. En lignende metode kan effektueres på Lynderupgårds kildemateriale. Det er kun Lynderupgårds hoveriefterretning fra 1792, der kan bruges i denne forbindelse, da det er den eneste kilde fra Lynderupgård, der omregner hele hoveriforbruget i faste pløje-, spand- og gangdage. Det skal tilføjes, at en spanddag var ensbetydende med, at fæsteren skulle stille en karl, en vogn og to heste til rådighed for godset. En gangdag indebar tilstedeværelsen af en karl, pige eller dreng, og en pløje- eller harvedag krævede en plov eller harve samt det fornødne antal folk og heste til at udføre arbejdet.

Hoveriforordningen af 20. februar 1771 fastsatte det maksimale hoveri, som en herremand kunne kræve af sine fæstebønder. Udgangspunktet i forordningen var formuleret ud fra en gård på seks tønder hartkorn, der som maksimum måtte forrette et hoveri på 96 gangdage og 48 spanddage årligt, hvoraf 10 måtte være pløjedage. Var gården større eller mindre, skulle hovarbejdet reguleres i forhold hertil.¹⁰

I Lynderupgårds hoveriefterretning fra 1792 udregnede godsejer Lottrup, at han til hovedgårdens drift årligt havde brug for, at hver af de 34 fuldt hoverigørende bønder skulle forrette hoveri bestående af 12½ pløjedage, 54 spanddage og 156 gangdage, om end deres hartkorn var af varierende størrelser.¹¹

Det vil være et for omsiggribende arbejde at behandle hver enkelt af hovbøndernes faktiske hoveriydelse, og der er derfor udvalgt tre repræsentanter for Lynderupgårds hovbønder – én fra hver hoverigørende landsby, som var tilknyttet Lynderupgård. I den forbindelse er der forsøgt taget højde for den usikkerhed, som generalisering indeholder. De tre repræsentanter er blevet udvalgt ud fra det kriterium, at de skulle være *typiske personer*. De tre lokal-samfund var nogenlunde ensartede, i hvert fald hvad gjaldt hartkornstilligheder, hvilket har lettet udvælgelsen.

Nedenstående skema sammenligner det maksimale antal hovdage, som disse tre hovbønder måtte forrette ifølge 1771-forordningens udregninger, med de hovdage, som Lynderupgårds godsledelse krævede i 1792.

Sted	Navn	Hartkorn				1771- forordningen			1792- forordningen		
		Tdr.	Skp.	Fj.	Alb.	Pløje- dage	Spand- dage	Gang- dage	Pløje- dage	Spand- dage	Gang- dage
Rind	Jacob Christensen	5	4	0	0	10	44	88	12 ^{1/2}	54	156
Lynderup	Thomas Thøgersen	2	7	2	1	5	22	44	12 ^{1/2}	54	156
Låsterup	Christen Knudsen	4	2	0	0	10	34	68	12 ^{1/2}	54	156

Note: Hartkorn var en værdisættelse af jordbrugenes ydeevne, der måltas i tønde á 8 skæpper, á 4 fjerdingkar, á 3 album.

Vi kan konstatere, at Lottrup's ønskede hoveriniveau i hoveriefterretningen fra 1792 var betydeligt højere, end hvad 1771-forordningen ville have tilladt som maksimum. Især fæstegårdmand Thomas Thøgersen fra Lynderup, der havde det mindste hartkornstilliggende af de tre analyserede fæstegårdmænd, skulle forrette langt flere spand- og gangdage, end hvad 1771-forordningen som det højeste ville have tilladt.

Lynderupgård passer med andre ord ikke ind i det billede, som Jens Skriver skitserer ud fra sit kildemateriale fra fem østjyske godser, hvor hoverimængden i henhold til 1771-forordningens maksimumbestemmelser og hoveriefterretningernes krav i høj grad var enslydende. I Lynderupgårds tilfælde er der derimod tale om, at godsledelsen krævede et betydeligt højere hoveriniveau, end 1771-forordningen ville have tilladt. Problemet er dog, at hoveriforordningen af 20. februar 1771 kun kom til at bestå i ganske få år, idet Struense, som havde foranlediget forordningen, blev henrettet i januar 1772. Man kender derfor kun til ganske få eksempler på implementeringen af denne hoveriforordning, idet den officielt blev afløst af en ny hoveriforordning den 12. august 1773, der atter gjorde avlingshoveriet ubestemt. Hvis 1771-forordningen på nogen måde nåede at blive implementeret, så må bønderne have mærket en betydelig forøgelse af deres hoveri i perioden 1771-1792. Under alle omstændigheder var det i dette tidsrum, at bønderne påbegyndte deres klager samt aktioner imod hoveriniveauet på Lynderupgård.

Det er endvidere vigtigt at huske på, at godsledelserne ofte stillede høje krav i hoveriefterretningerne, hvilket skete som et forsøg på at stille sig så gunstigt som muligt i forhandlingerne om hoveriets bestemmelse. En måde, hvorpå man kan afprøve, om det forholdt sig således i Lynderupgårds tilfælde, er ved at sammenligne kravene i Lynderupgårds hoveriefterretning fra 1792 med den

endeligt indgåede hoveriforening fra 1799. Hvis hoveriefterretningen og hoveriforeningen er enslydende på de punkter, hvor det er muligt at foretage en direkte komparation, anses det for plausibelt, at hoveriefterretningens krav ikke var sat urealistisk højt.

Det viser sig, at hoveriefterretningen fra 1792 og hoveriforeningen fra 1799 i vid udstrækning var overensstemmende. Hovmålsstørrelserne var sat til samme niveau i både ager og eng, og kravene til rensedage og tærskedage var tillige identiske. Dog var kravet til ægter i 1799 reduceret en kende i forhold til Lynderupgårds hoveriefterretning fra 1792. Alt i alt kan der iagttages en tendens til, at hoveriefterretningen pressede kravene en smule højere op, end hvad man enedes om i den endelige aftale fra 1799. Det kan blandt andet aflæses i kravene til det maksimale antal hovdage, som var betydeligt højere i 1792.¹² Det er dog ikke tilstrækkeligt grundlag til at afskrive 1792-efterretningen, da der trods alt er så mange enslydende punkter mellem 1792-efterretningen og 1799-foreningen, at der er tale om en betragtelig kontinuitet i de to dokumenters hoverikrav. Når der derfor er tale om denne betydelige forskel mellem 1771-forordningens maksimumbestemmelser og 1792-efterretningens hoverikrav, så har der også været en nogenlunde tilsvarende forskel mellem 1771-forordningen og Lynderupgårds endelige hoveriforening fra 1799. Og med sine 12½ pløjedage, 54 spanddage og 156 gangdage placerede Lynderupgård sig dermed langt over 1771-forordningens maksimumbestemmelser.

B: Det øvrige hoveris udvikling i spand- og gangdage

Ovenstående kildetilgangsvinkel koncentrerede sig om hoveriet som helhed, men hoveriet kan underinddeles i blandt andet avlingshoveri, som var det egentlige markarbejde, og det øvrige hoveri, som blandt andet optrådte i forbindelse med hovedgårdens husholdning, og her skal fokus rettes mod det øvrige hoveri. Udviklingen indenfor dette område kan belyses ved hjælp af spand- og gangdage-terminologien, og det behandlede kildemateriale er Lynderupgårds hoverireglement fra 1773 samt hoveriefterretningen fra 1792.

1773-forordningen gav som tidligere nævnt atter avlingshoveriet frit, men den resulterede også i, at hver godsejer skulle udarbejde et hoverireglement over det øvrige hoveri, som blev fastsat til bestemte spand- og gangdage. Det skal i den forbindelse nævnes, at den gængse definition af avlingshoveri inkluderer kornets rensning, men både i dette reglement og i senere hoverikilder medregnes det under det øvrige hoveri.

Om end der kun er tale om ni forskellige slags hoveriarbejder, er det dog muligt at sammenligne visse af disse områders krævede spand- og gangdage med Lynderupgårds hoveriefterretning fra 1792. Det optimale ville have været, hvis Lynderupgårds generalhoverireglement fra 1770 kunne have været in-

kluderet i denne delanalyse, men dette dokument præciserede i Lynderupgårds tilfælde ikke de forskellige hoveriposters spand- og gangdageomfang. Det nøjedes med at fastsætte det øvrige hoveri til 52 spanddage og 104 gangdage, og det er derfor ikke muligt at udarbejde en direkte sammenligning. Det var et udbredt fænomen, at kravene i hoverireglementerne fra 1773 var væsentligt lempeligere end kravene fra generalhoverireglementerne, hvilket endnu engang udbygger teorien om, at generalhoverireglementernes hoverikrav langt oversteg det reelle behov.¹³

Opgaver	1773- reglementet		1792- hoveriefterretningen	
	Gangdage	Spanddage	Gangdage	Spanddage
Kornets rensning	12	–	12	–
Ladegårdshusenes reparation	5	2	4	2
Flytning ved gårdens handel mm.	–	2	–	1½
Vandstedernes rensning	4	2	1	1
Korn- og halmstakke	3	1	1	1½
Tørv- og lyngbjærgning + kørsel, samt skovning af brænde	18	8	19½	10

1773-reglementet vurderede ovenstående arbejdsområder til at svare til 42 gangdage og 15 spanddage, mens hoveriefterretningen fra 1792 anslog det tilsvarende arbejde til 37,5 gangdage og 16 spanddage, hvilket vil sige fem gangdage færre og en spanddag mere. Det betyder, at kravene ikke blev forøget i perioden fra 1773 til 1792 på disse hoveriposter, tværtimod er der på visse punkter tale om en reduktion. Denne indikerer dermed, at det på Lynderupgård ikke var indenfor det øvrige hoveri, at der fandt en forøgelse sted. De kildekritiske overvejelser vedrørende disse to kildetyper er, at det er uvist, hvorvidt 1773-reglementet i virkeligheden blev implementeret på godset, samt at 1792-efterretningen var godsledelsens forhandlingsdokument, og ikke nødvendigvis ensbetydende med de reelle hoveritilstande på Lynderupgård. I det forrige afsnit blev der dog foretaget en sammenligning af hoveriefterretningen fra 1792 og hoveriforeningen fra 1799, som fastslog, at der i vid udstrækning var tale om mange enslydende punkter i de to dokumenter.

Årsagen til stagnationen kan være affødt af, at 1773-forordningen krævede, at der blev udfærdiget et hoverireglement omhandlende det øvrige hoveri, som skulle godkendes af amtmanden og uvildige mænd. Denne restriktion kan have medført, at det øvrige hoveri holdt samme niveau fra 1773 til 1792. Endvidere kan sammenhængen være, at det var avlingshoveriet, som var det pri-

mære hoveri for godsejeren – det øvrige hoveri havde knap så stor en betydning og knap så store vækstmuligheder.

Avlingshoveriet var et af de områder, hvor godsejerne vægrede sig imod en opgørelse i faste spand- og gangdage. Årsagen dertil var blandt andet, at det nærmest var en umulig opgave at fastsætte præcist, hvor mange dage, der skulle bruges til en bestemt funktion, som eksempelvis pløjningen, da dette arbejde i høj grad var afhængigt af vejrforholdene.¹⁴ Lynderupgårds ejere foretrak derfor i vid udstrækning en inddeling i faste hovmål, hvis udvikling er genstand for den følgende delanalyse.

C: Avlingshoveriets udvikling i hovmål

Allerede i Lynderupgårds indberetning til Generallandvæsenskollegiet i 1768 foretrak godsledelsen at inndelege hovedgårdens marker og enge i faste hovmål eller hovlodder. På den måde havde hver bonde sit foreskrevne arbejde, som han skulle forrette. Den daværende godsejer Friis var af den overbevisning, at denne hoveriorganisering var den mest effektive, blandt andet fordi bønderne selv foretrak denne struktur. Et fast hovmål gav desuden bønderne et incitament til at arbejde hurtigere og mere effektivt, da hoveriet ville være aftjent, når det fastsatte arbejde var gennemført.¹⁵ Endvidere var centraladministrationens insisteren på en opdeling i fastsatte pløje-, spand- og gangdage et rigtigt et system at arbejde efter, og det kunne være svært for godsejeren at administrere det arbejde, han havde ret til. Det er derfor ikke en overraskende udvikling, at hoveriet på Lynderupgård i stigende grad overgik til at være inddelet i faste hovmål. Disse hovmåls udvikling kan i høj grad bidrage med oplysninger om, hvorledes avlingshoveriet udviklede sig i perioden 1768-1803.

I Lynderupgårds indberetning til Generallandvæsenskollegiet i 1768 blev det fastslået, at på Lynderupgårds agerjord skulle den enkelte bonde forrette alt det krævede arbejde på et område, der svarede til, at der blev sået en tøn-de byg, to tønnder rug og to tønnder havre udsæd årligt. En tøn-de havre blev i modsætning til byg og rug blot anslået til en halv tøn-de hartkornstakst, hvilket betød, at hver fuldt hoverigørende bonde i 1768 havde et agerhovmål på fire tønnder udsæd årligt.¹⁶

I generalhoverireglementet fra 1770 var Lynderupgård endnu ikke overgået til koppelbruget, men benyttede sig af et dyrkningssystem, hvor hovedgårdsjorden var inddelt i 10 marker, hvor hver kunne besås med 30 tønnder rug. Fire af disse marker var besåede, mens seks hvilede. Det betød, at der hvert år var udlagt jord svarende til 120 tønnder udsæd, hvis drift skulle fordeles på de på daværende tidspunkt 30 fuldt hoverigørende bønder. På agerjorden havde hver hel hoverigørende bonde dermed et hovmål på fire tønnder rugs udsæd pr. bonde, hvilket var identisk med hovmålsstørrelsen fra 1768.¹⁷

I Lynderupgårds hoveriefterretning fra 1792 berettes det, at hovedgården i 1782 var overgået til koppelbrug, hvilket betød, at fem kobler var i drift, mens seks hvilede. Hver koppel bestod af ca. 40 tønder land, så det årligt besåede areal var på ca. 200 tdr. land. Den enkelte hoveripligtige bonde havde ansvaret for hvert sit hovmål i de fem dyrkede kobler, hvilket var angivet til 16.541 kvadratalen, hvilket svarer til ca. 1,2 tønder land, pr. koppel. Den enkelte hoverigørende bondes hele hovmål på Lynderupgårds agerjord var dermed i 1792 på 82.705 kvadrat alen eller ca. seks tønder land.¹⁸

Den mindelige hoverioverenskomst blev endeligt indgået på Lynderupgård i 1799. Den betragtes i alle tilfælde som den gældende hoverioverenskomst på Lynderupgård, om end bønderne på et senere tidspunkt klagede over, at de var blevet presset til indgåelsen af foreningen. Godsejeren og fæstegårdmændene var i 1799 blevet enige om, at hovmålsomfanget på hver af de femkobler var på 16.541 kvadratalen, det vil sige seks tønder land i alt. Der var dermed tale om samme hovmålsomfang på agerjorden for de fuldt hoverigørende bønder ved både hoveriefterretningen i 1792 og den indgåede hoveriforening i 1799. Lynderupgårds årlige udsæd var følgelig også den samme, nemlig ca. 200 tønder.¹⁹

Avlingshoveriet indbefattede udover behandlingen af agerjorden også driften i forbindelse med hovedgårdens enge. I Lynderupgårds indberetning fra 1768 blev det blot nævnt, at høavlingen var inddelt i faste hovmål, men der blev ikke givet nogen oplysninger om, hvor stort et areal, eller hvor mange læs hø, det drejede sig om pr. fuldt hoverigørende bonde.

I Lynderupgårds generalhoverireglement fra 1770 blev det anført, at der i engene blev avlet mellem 300 og 400 læs hø årligt. Fordelt på de på det tidspunkt 30 fuldt hoverigørende bønder svarede det til mellem 10 og 13 læs hø, som hver hovbonde skulle slå, rive, stakke, hjemkøre med mere. Generalhoverireglementet er ikke helt tydelig i oplysningerne om, hvorvidt engene var inddelt i hovmål eller ej. Det virker dog plausibelt, at der var tale om den samme organisering af hoveriet som to år tidligere, hvor den daværende godsejer indsendte sin indberetning til Generallandvæsenkollegiet, og heri erklærede sin forkærlighed for fast hovmålsarbejde.²⁰

Hoveriefterretningen fra 1792 er modsat generalhoverireglementet meget mere gavmild med oplysninger angående høbjærgningen i Lynderupgårds enge. Den estimerede høbjærgning fra de forskellige enge var på 678 læs hø i 1792, som fordelt på de 34 fuldt hoverigørende bønder svarede til ca. 20 læs hø pr. bonde. Godsejer Lottrup, som havde overtaget Lynderupgård i 1779, anslog dette arbejde til at korrespondere med 4½ spandage og 32 gangdage pr. fuldt hoverigørende bonde. Hoveriefterretningen meddelte tillige, hvor mange kvadratalen enhovmålet bestod af. Engenes samlede areal var på ca. 165 tønder

land, som fordelt ligeligt mellem de 34 fuldt hoverigørende bønder, svarede til knap fem tønder land pr. hovmål.²¹

I Lynderupgårds hoveriforening fra 1799 var arbejdet i engene atter blot angivet i hovmål. Disse hovmål var sat til nøjagtigt det samme som i 1792, så det estimerede læs hø pr. hovbonde i 1799 blev anslået til det samme som syv år tidligere, nemlig ca. 20 læs hø pr. fuldt hoverigørende bonde.²²

Skitseringen af hovmålenes udvikling i ager og eng i perioden 1768-1799 viser en klar stigning, hvilket kan illustreres med følgende skema:

	<i>Hovpligtige gårde</i>	<i>Udsæd</i>	<i>Agerhovmålets størrelse</i>	<i>Høavl</i>	<i>Antal hølæs pr. hovbonde</i>
1770	30 fuldt hoverigørende	120 tdr.	4 tdr. land	300-400 læs	10-13 læs
1792	34 fuldt hoverigørende	200 tdr.	6 tdr. land	678 læs	20 læs
1799	34 fuldt hoverigørende	200 tdr.	6 tdr. land	678 læs	20 læs

Den komparative analyse har på foranledning af kildematerialets beskaffenhed hidtil kun behandlet det normerede hoveriniveau på Lynderupgård, mens det faktisk forrettede hoveri er meget sværere at udtale sig om. Der findes dog en metode, der muliggør en efterprøvning af, i hvilken grad der var overensstemmelse mellem det normerede og det faktiske hoveri. Det drejer sig om en komparation af oplysningerne fra Lynderupgårds hoveriprotokol fra 1800-1803 og Lynderupgårds hoveriforening fra 1799.

D: Det normerede kontra det faktiske hoveri

Forordningen af 6. december 1799 bekendtgjorde, at godsejerne i fremtiden skulle føre et nøjagtigt regnskab over hovarbejdet, og i den forbindelse blev godserne, inklusiv Lynderupgård, pålagt at føre en hoveriprotokol over al det arbejde, der ikke var fastsat til bestemte hovmål. Hver slags arbejde skulle have sin særlige rubrik, og indførelsen skulle ske dagligt. Hoveriprotokollen indeholder dermed oplysninger om det hoveri, der i virkeligheden blev udført på Lynderupgård.

Sammenholdt med hoveriforeningen fra 1799, hvis indhold må betragtes som de krav, godsledelsen fandt nødvendige til hovedgårdsdriften, vil det være muligt at modstille hoverioverenskomstens krav med de faktisk anvendte hovdage i perioden 1800-1803.²³

Som nævnt var det dog kun visse hoveriposter, der blev ført et nøjagtigt regnskab med. I Lynderupgårds tilfælde drejede det sig om tærskning af korn, rensning af korn, rejser, samt spand- og gangdage, der var brug for udover avlingshoveriet, og komparationen vil derfor udelukkende omhandle disse områ-

der. Hoveriprotokollens tal er baseret på de anførte arbejdsposter fra de tre udvalgte repræsentanter for fæstegårdmændene.²⁴

	<i>Tærskedage</i>	<i>Rensedage</i>	<i>Rejsedage</i>	<i>Spandage</i>	<i>Gangdage</i>
<i>Hoveriforening 1799</i>	46	12	4-4½	10	20
<i>Hoveriprotokol 1800-1803</i>	35-37	6-10	2-4½	2-4	12-18

Tærskearbejdet var i hoveriforeningen fra 1799 blevet ansat til 46 dage, hvilket i øvrigt var et niveau, det tillige var blevet fastsat til i hoveriefterretningen fra 1792. Hoveriprotokollen fra perioden 1800-1803 viser dog, at hoveridagene til dette arbejde ikke blev udnyttet fuldt ud. I løbet af disse tre år oversteg tærskedagene ikke 37 hos nogen af de tre udvalgte bonderepræsentanter.

Til kornets rensning var der i Lynderupgårds hoveriforening fra 1799 blevet afsat 12 dage, et niveau, som kan spores helt tilbage til hoverireglementet af 1773. Hoveriprotokollen fastslog dog, at der i løbet af de tre undersøgte år kun blev afkrævet mellem 6 og 10 rensedage af de udvalgte repræsentanter, hvilket betød, at hoveriet ej heller på dette område blev anvendt i fuldeste mål.

Kornægterne blev i hoveriforeningen sat til mellem 4 og 4½ rejsedage, og modsat de to tidligere områder, så viser hoveriprotokollen, at der på dette område i højere grad var tale om en overensstemmelse mellem det normerede og det faktiske hoveri. I perioden 1800-1803 forrettede hovbønderne mellem 2 og 4½ dages hoveri til rejser.

Udover avlingshoveriet var man i hoveriforeningen af 1799 blevet enige om, at godsejeren kunne kræve 10 spanddage samt 20 gangdage til andet forefaldende arbejde. Når man ser på hoveriprotokollen, konstateres det, at der fra maj 1800 til maj 1803 blev benyttet 2-4 spanddage samt mellem 12 og 18 gangdage. Man kan dermed fastslå, at det hoveri, som man ifølge hoveriforeningen var berettiget til, langt fra blev udnyttet fuldt ud. En årsag til, at spanddagene og gangdagene var anslået til et så højt niveau i hoveriforeningen fra 1799, kan være, at det drejede sig om en gardering fra godsejerens side. De øvrige poster var nøje afgrænsede, mens denne post i højere grad sigtede mod eventuelle uforudsete situationer, der kunne opstå, såsom reparation af bygninger, flytning for gårdens sælger, køber eller forpagter med mere. Dermed kan den relativt store diskrepans mellem det faktiske og det normerede hoveri på dette område være et udtryk for, at Lynderupgård i årene 1800-1803 ikke oplevede forandringer, der krævede, at det ekstra hoveri skulle benyttes.

Ud fra den anvendte metode om forholdet mellem det normerede og det faktiske hoveri kan det konstateres, at Lynderupgård ikke fuldt ud gjorde brug af dets maksimale antal hovdage. Årsagerne til den lavere udnyttelsesgrad kan være, at godsledelsen skønnede, at hoveriet var for strengt. Denne forklaring virker dog ikke plausibel i betragtning af, at Lynderupgårds ejer stadig var Mogens Lottrup, som siden sin overtagelse af godset i 1779 havde haft problemer med hovbønderne på grund af, at han efter deres udsagn havde øget hoveriet. En anden forklaringsmulighed kan, som Jens Skriver foreslår, være, at godsledelsen anså det for nødvendigt at fare med lempe overfor bønderne i et forsøg på at sikre sig, at de dyrkede hovlodderne forsvarligt, da avlingshoveriet var klart den mest centrale del af hoveriet.²⁵ En tredje mulighed er, at det hoveriniveau, som hoveriprotokollen anførte, ganske enkelt var tilstrækkeligt for at få udført det arbejde, som godsejeren ønskede foretaget i denne periode.

Ud fra det tilvejebragte kildemateriale virker den sidste forklaringsmulighed umiddelbart som den mest plausible i Lynderupgårds tilfælde. Da man påbegyndte hoveriprotokollen i 1800 havde hoverikonflikten mellem godsejer Lottrup og hovbønderne stået på i en årrække, og godsejeren havde været udsat for adskillige arbejd-langsomt aktioner, som sikkert var gået ud over hovmålenes dyrkning undervejs. Hvis Lottrup havde gået efter at sikre sig en forsvarlig dyrkning af hovlodderne via lempeligere hoverikrav, ville det sikkert have været at spore i den indgåede hoveriforening fra 1799. Den bærer dog ikke præg deraf, da årsagen til, at det faktiske hoveri var mindre end det normerede må være, at hoveriprotokollens anførte hoveriniveau var tilstrækkeligt i perioden 1800-1803.

Hvad angår hoveriets udvikling på Lynderupgård i perioden 1768-1803, så kan det nu konstateres, at der er tale om et komplekst og sammensat billede. Indenfor avlingshoveriet var der tale om en markant stigning, mens udviklingen indenfor det øvrige hoveri øjensynligt forholdt sig mere stabil.

Årsager til hoveriets udvikling på Lynderupgård 1768-1803

Undersøgelsen af hoveriets udvikling på Lynderupgård viste, at avlingshoveriet på Lynderupgård steg i perioden 1768-1803. En af de medvirkende årsager dertil skal findes i konjunkturstigningerne i midten af det 18. århundrede, for da højkonjunkturerne for alvor slog igennem i 1750'erne og priserne på landbrugsvarer forbedredes, var det naturligt, at jordbesidderne forsøgte at drage bedst mulig fordel deraf. I et forsøg på at udnytte de bedre indtjeningsmuligheder blev der som tidligere nævnt mange steder taget initiativ til at øge produktionen på godsernes hovedgårdsjorder blandt andet via grundforbedringer og nyopdyrkninger. Det skal understreges, at der i løbet af sidste halvdel af 1700-tallet var tale om en bred vifte af initiativer med hoveriafløsning,

indførelse af arvefæste, udskiftning, bortforpagtning af hovedgårdsmarkerne og så videre.

På Lynderupgård tog godsledelsen hurtigt de agrare nytænkninger til sig. I godsejer Friis indberetning til Generallandvæsenskollegiet om spørgsmål til landvæsenets forbedring i 1768 rapporterede han, at Lynderupgårds moser var blevet udgravet, og at der var blevet påbegyndt en opdyrkning af hederne. I 1779 overtog Mogens Lottrup Lynderupgård, og han fortsatte sin forgængers moderniseringer. Han indførte kobbelfbruget som det overordnede dyrknings-system og iværksatte andre driftsforbedringer såsom fortsatte grundforbedringer, nyopdyrkninger af engene, samt etablering af en stor besætning stude, hvilket betød en større gødningsmængde og dermed muligheder for et større foldudbytte.

Gennem godsejernes driftsforbedringer blev Lynderupgårds hovedgårdsjord udvidet ganske betragteligt, hvilket betød, at produktiviteten fik bedre vækstmuligheder. Udfra et godsejersynspunkt betød hovedgårdsændringerne dermed en øget økonomisk gevinst, om end moderniseringerne krævede en vis kapital at iværksætte. For den hoverigørende bonde betød det et stigende hoveriniveau på mere end én måde.

I første omgang krævede de forskellige nyopdyrkninger et betragteligt arbejde, der i vid udstrækning blev taget over hoveriet. Ved en række arbejder såsom grøftning og gærdesætning var det dog almindeligt, at hovedgårdene selv ansatte folk til at tage sig af det.²⁶ I anden omgang medførte grundforbedringerne, nyopdyrkningerne og driftsintensiveringerne også mere arbejde, da der blandt andet skulle høstes og bjærges mere korn. På Lynderupgård reagerede hovbønderne med trods og påbegyndte forskellige aktioner imod godsledelsens krævede hoveriniveau, hvilket med skiftende intensitet varede mere end to årtier. Der må derfor stilles spørgsmålstegn ved effektiviteten af godssets reformer, da udbyttet af reformerne grundet hoveriproblemerne formodentlig ikke har været overvældende. Hvor om alting er, så er det vigtigt at huske på, hvorfor godsejerne foretog disse ændringer. Lynderupgårds bønder protesterede mod de mange forandringer, som Lynderupgårds forskellige godsledelser ønskede, da de greb ind i bøndernes egen driftsform og medførte et øget hoveri, men godsejernes initiativer var set ud fra et driftsmæssigt og økonomisk synspunkt påkrævede.

Indenfor forskningslitteraturen vedrørende landbohistorie i 1700-tallets sidste halvdel er der en udbredt konsensus om, at den én gang fastsatte landgilde var bestandig indtil 1792, og at hoveriet og indfæstningen af den grund var de eneste to bestanddele af afgiftssystemet, der var variable. Nyere forskning har dog fastslået, at der visse steder forekom mindre landgildejusteringer, men dette var ikke en del af hovedtendensen.²⁷ En forøgelse af afgifterne på

bondejorden måtte derfor tages over indfæstningen eller hoveriet. Hvad angik indfæstningen, så var der her tale om en afgift i rede penge, der generelt var en mangelvare blandt bønder. Selvom indfæstningsbeløbet steg støt i landbo-reformperioden, så var der klare grænser for i hvilken grad, godsledelsen kunne øge godsindtægterne i den forbindelse. Opfattelsen er dermed, at hoveriet var den sikreste vej, hvorved godsøkonomierne kunne få del i konjunkturop-svinget. Manglen på likvid kapital ville også medføre, at de formuende bønder ville blive foretrukket til nye fæstegårde, om end de ikke var de mest kompetente, hvilket i det lange løb ville skade godset økonomi.²⁸

Indenfor de senere år er der imidlertid blevet sat spørgsmålstejn ved denne model. Jens Skriver stiller sig yderst kritisk i forhold til opfattelsen af hove-riets gunstige betydning for hovedgårdens økonomi, og plæderer derimod for, at landgilden var den vigtigste indtægtskilde for godserne. Hans argumenta-tion er blandt andet, at mange fejlagtigt har afskrevet landgilden som stabil indtægt på grund af de store landgilderestancer, der var opført i regnskaberne. Hans undersøgelser har dog vist, at hovedparten af landgilden er blevet be-talt efter nogle år. Når han dermed udregner den forholdsmæssige fordeling af fæsteindtægterne, så når han frem til, at landgilden var godserne vigtigste indtægtskilde.²⁹

En af årsagerne til, at Skriver kan konkludere, som han gør, er, at der i hans kildemateriale ikke kan aflæses nogen hoveristigning fra starten af 1770'erne til begyndelsen af 1790'erne, som ovenstående hoveritese ellers fordrer. Denne undersøgelse beskæftiger sig ikke med landgildens betydning på Lynderup-gård. Det er dermed ikke sagt, at landgilden ikke havde nogen væsentlig be-tydning, men da der ikke er blevet foretaget en undersøgelse af Lynderupgårds landgildeindtjening, er det umuligt at udtale sig derom. Det, som analysen derimod behandler, er som bekendt hoveriets udvikling, og det er blevet kon-stateret, at avlingshoveriet på Lynderupgård steg i perioden 1768-1803.

I den sammenhæng er det vigtigt at huske på, at der ikke findes en under-søgelse, der afdækker hoveriets udvikling på landsplan. De resultater, som historikerne har, er fragmenter fra landets forskellige regioner, hvilket bety-der, at billedet af hoveriets udvikling kan tage forskellige retninger alt efter på hvilket gods, man befinder sig. Jens Skriver kunne som tidligere nævnt ikke iagttage nogen hoveristigning i sit kildemateriale fra fem østjyske godser, hvorimod der på Lynderupgård var tale om en gedigen hoveristigning i en til-svarende periode. Årsagerne til de forskelligartede resultater må i høj grad til-skrives faktorer som specifikke, sædvanebestemte egnsforhold, samt hvorledes de forskellige godsledelser greb de agrare udfordringer an.

Konklusion

Ved 1700-tallets udgang havde det danske samfund i løbet af en relativ kort tidsperiode undergået gennemgribende forandringer. I løbet af anden halvdel af det 18. århundrede var den gamle tætte landsbybebyggelse blandt andet gået i opløsning. Ejendomsretten til den danske jord havde i vid udstrækning skiftet hænder, da godsejerne havde afhændet op mod halvdelen af deres jord til de nye selvejerbønder. På hoveriområdet skete der tillige betydelige ændringer i løbet af perioden. Der er blandt landboreformforskere bred enighed om, at hoveriet steg i perioden, og da hoveriet i et vist omfang havde været underlagt offentlig kontrol siden 1768-69, har det været det muligt at efterprøve denne hypotese ved hjælp af aktstykker, som har tilknytning til centraladministrationens vigtigste bestemmelser på hoveriområdet i perioden 1768-1803.

Resultaterne fra Lynderupgård viser, at avlingshoveriet, som på Lynderupgård blev dyrket efter hovmålsprincippet, steg i perioden 1768-1799. Agerlandshovmålet forøgedes fra fire til seks tønder land, og i engene gik den enkelte hovbonde fra at have haft ansvaret for at dyrke og drive et engareal svarende til 10-13 læs hø og til at have ansvar for et areal svarende til 20 læs hø.

Hvad angår det øvrige hoveri, så var der tale om stagnation indenfor dette område. Årsagen til denne udvikling er, at »det øvrige hoveri« var blevet underkastet reguleringer i henhold til hoveriforordningen af 12. august 1773. Derudover var avlingshoveriet også det arbejdsområde, der besad det økonomisk mest fordelagtige ekspansionspotentiale for godsejeren. Det øvrige hoveri dækkede over mere perifere hoveriposter, der havde knap så stor betydning og vækstmuligheder.

Et andet resultat af undersøgelsen er, at der kan iagttages en betydelig forskel mellem 1771-hoveriforordningens maksimumbestemmelser og Lynderupgårds hoverikrav i deres hoveri efterretning fra 1792. Hvis 1771-forordningen på nogen måde nåede at blive implementeret, så har der været tale om en betragtelig hoveriforøgelse for Lynderupgårds hovbønder op til 1792.

Den afsluttende del af hoverianalysen vedrørte forholdet mellem det normerede og det faktiske hoveri. Iagttagelsen er her, at udnyttelsesgraden af hoveriet på Lynderupgård var langt fra 100 procent. Det betyder, at det aftalte hoveriniveau i den indgåede hoveriforening fra 1799 ikke blev fuldt ud implementeret, og at hoveritrykket dermed var lavere end først antaget. Hoveriprotokollen inkluderer dog ikke oplysninger vedrørende avlingshoveriet, og reduktionen af det faktiske hoveri i forhold til det normerede hoveri kan derfor kun siges at gælde for det øvrige hoveri, som var langt den mindste del af hoveriet, og hvis niveau forblev forholdsvist stabilt igennem perioden.

Avlingshoveriet på Lynderupgård forøgedes altså i perioden 1768-1803, og

årsagerne dertil skal blandt andet findes i de jord- og driftsforbedringer, som især godsejer Lottrup påbegyndte efter overtagelsen af Lynderupgård i 1779. Ud fra et økonomisk synspunkt var godsledelsens tiltag fornuftige initiativer, der ville forbedre og øge godsets samlede udbytte. Lottrup fremstår dermed som en efter tiden moderne og reformmivrig landmand, der via sit tidligere hverv som godsforvalter kendte til den eksisterende agrarstrukturs problemer indefra. Lynderupgårds hovbønder anskuede dog situationen fra en anden vinkel, og det stigende hoveri medførte, at de iværksatte forskellige hoveriaktioner imod deres godsejer. De protesterede mod de mange forandringer, som Lottrup ønskede, da han dermed forøgede deres hoveri. Netop disse protestaktioner blev i den analyserede periode mere og mere almindelige, og som et led i en større sammenhæng fik det den betydning, at fæstebondens sociale position gradvist ændredes i løbet af 1700-tallets sidste årtier. Deres protestaktioner havde et sådan omfang, at landets førende kræfter blev nødsaget til at tage dem alvorligt, og gårdmandsklassen endte med formelt at blive en ligestillet medspiller i blandt andet hoveriforhandlingerne.

Utrykt materiale

Landsarkivet for Nørrejylland(LAN):

- Folketællingslisten 1787: Hald Amt, Rinds Herred: Lynderup, Låstrup og Rind.
- *Lynderupgård godsarkiv: LAN G207:*
 - 8: Jordebøger og matrikler 1778-1889.
 - 10: Fæsteprotokol 1761-1865.
 - 13: Diverse dokumenter angående hoveriet 1781-99.
 - 16: Lynderupgård hovedbog 1777-1827.
 - 89/1a: Hoveriprotokol år 1800-1829.
- *Viborg Amtsarkiv LAN B4:*
 - 880: Hoveriforeninger 1791.

Rigsarkivet(RA): Rentekammeret:

- *Landvæsenskommissionernes og Generallandvæsenskollegiet 1767-73:*
 - 432-42: Indkomne betænkninger over spørgsmål til landvæsenets forbedring i henhold til cirkulære af 1768 fra bl.a. Hald Amt.
 - 432-57: Generalhoverireglementer indsendt fra proprietærerne i overensstemmelse med forordningen af 6/5 1769.
- *Landvæsenskontorerne 1773-1846: Hoverisager og frirejser:*
 - 2485.89: Hoveriprotokoller i henhold til forordningen af 12. august 1773: Åstrup, Børghlum, Dueholm, Ørum, Vestervig, Hald og Skivehus Amt.

Litteratur

- Svend Aakjær, *Maal, Vægt og Taxter i Danmark*, Nordisk Kultur, København 1936.
- Claus Bjørn, *Bonde, Herremand og Konge. Bonden i 1700-tallets Danmark*, København 1981.
- Claus Bjørn, »Bondeuro på Fyn 1768-70«, i *Fynske Årbøger*, 1978.
- Claus Bjørn, »De danske Cahiers«, i *Bol og By*, 1983. 2. rk, bd. 5.
- Claus Bjørn, »Den jyske proprietærfejde: et studie over godsejerspolitik og bondeholdninger omkring 1790«, i *Jysk Selskab for Historie*, Ny rk. Bd.13, hft. 1/2. Århus 1979.
- Claus Bjørn (red.), *Det danske landbrugs historie II. 1536-1810*, Odense 1988.
- Claus Bjørn, »The Peasantry and Agrarian Reforms in Denmark«, i *Scandinavian Economic History Review*, 1977. XXV 1-2.
- Steen Busck m.fl. (red.), *Danmarks historie- i grundtræk*, Århus 2002.
- Niels Clemmensen, *Bønderne og landboreformerne 1750-1810*, København 1988.
- Dansk kulturhistorisk opslagsværk*, Bind 1-2, Dansk historisk fællesforening, Århus 1991.
- Lotte Dombernowsky, *Slagsmaale ere nu om Stunder langt sjældnere. Retsopfattelse og adfærd hos fynsk landalmue omkring år 1800*, Landbohistorisk Selskab, Odense 1985.
- Ole Feldbæk, *Den lange fred 1700-1800*, Bd. 9 i Gyldendals og Politikens Danmarks historie, København 1992.
- Ole Feldbæk, »Kongen bød. Enevælden og reformerne«, i Claus Bjørn (red.), *Landboreformerne – forskning og forløb*, Odense 1988.
- Torben Hansgaard, *Danmark under forvandling – på landboreformernes tid. Træk af det danske bondesamfund 1700-1870*, Ålborg 1988.
- Lotte Jansen, *De fynske godsarkiver. En introduktion*, Odense 1975 .
- Lotte Jansen, *Hoveriet til Egeskovgård. Gårdmandshoveriet indtil hoveriafløsningen i det 19. århundrede*, Odense 1977.
- J.J. Jomtou, *Christian VII eller Regjeringsperioden fra den 14. januar 1766 til den 13. marts 1808*, København 1856.
- Thorkild Kjærgaard, »Gårdmandshoveriet i økonomisk og social sammenhæng. I anledning af en bog om hoveriet på Egeskovgård«, i *Fortid og Nutid*, bd. XXVII, København 1977-78.
- Thorkild Kjærgaard, *Konjunkturer og afgifter. C.D. Reventlows betænkning af 11. februar 1788 om hoveriet*, København 1980.
- Birgit Løgstrup, »Bondeprotest på Lynderupgård 1781-1802«, i Flemming Mikelsen (red.), *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985*, Århus 1986.

- Birgit Løgstrup, »Den bortforpagtede statsmagt. Godsejeren som offentlig administrator i det 18. århundrede«, *Bol og By*, Nr. 1, 1985.
- Birgit Løgstrup, *Jorddrot og offentlig administrator. Godsejerstyret indenfor skatte- og udskrivningsvæsenet i det 18. århundrede*, København 1983.
- Margit Mogensen, *Fæstebønderne i Odsherred. Studier over sociale og økonomiske forhold ca. 1750-1800*, København 1974.
- Anna Kathrine Nielsen, »Fæsteforhold på Voergård og Rugtved godser ca. 1750-1800. – Med særligt henblik på bøndernes økonomiske og sociale forhold I-II«, i *Vendsyssel årbog*, 1977 og 1978.
- Henrik Gjøde Nielsen, *Lynderupgård*, Lynderupgård Forlag 1999.
- Gunnar Olsen, *Hovedgård og Bøndergård. Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525-1774*, København 1957.
- Karl Peder Pedersen, *Vestfynske fæstebønder. En undersøgelse af de økonomiske og sociale forhold på de vestfynske godser Erholm-Søndergårde i 1700-tallet*, Landbohistorisk Selskab, Odense 1984.
- Carsten Porskrog Rasmussen m.fl. (red): *Det danske godssystem – udvikling og afvikling 1500-1919*, Århus 1987.
- J. H. Schou, *Chronologisk register over de kongelige forordninger*, København 1882.
- Jens Skriver, *Den værste straf? Hoveriet i praksis*, Århus 2002.
- Jens Skriver, »Hoveri og landgilde: fæsteafgifter på østjyske godser i 1700-tallet«, i *Jysk Selskab for Historie*, nr. 1. 1996.
- Fridlev Skrubbeltang, *Det danske landbosamfund 1500-1800*, Odense 1978.
- Fridlev Skrubbeltang, *Den danske husmand. Husmænd og husmandsbevægelse gennem tiderne*, København 1954.
- Fridlev Skrubbeltang, »Hoveriindberetninger som Kilder til dansk landbohistorie«, i *Fortid og Nutid*, XIV. 1941.
- Fridlev Skrubbeltang, »Om brugen af landbohistorisk talmateriale«, i Claus Bjørn (red.), *Fortid og Nutid – en antologi*, Dansk historisk Fællesforening 1984.

Noter

1. Henrik Gjøde Nielsen 1999, s. 60 ff. og s. 80.
2. LAN G207-13: Lynderupgård godsarkiv: Diverse dokumenter angående hoveriet 1781-99.
3. Ole Feldbæk 1992, s. 243.
4. Birgit Løgstrup 1986, s. 13 ff.
5. LAN G207-13: Lynderupgårds godsarkiv. Låstrups bønders klage til stiftsbefalingsmand Hauch den 14/3 1782.
6. Birgit Løgstrup har undersøgt Lynderupgårds hoverikonflikt tilbunds-

gående, og der henvises til artiklen »Bondeprotest på Lynderupgård 1781-1802«, i Flemming Mikkelsen (red), *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985*.

7. De officielle hoveridokumenter som kildematerialet er affødt af, er: Cirkulæret af 1768 til »landøkonomiens og agerdyrkningens forbedring«, hoveriforordningen af 6. maj 1769, hoveriforordningen af 20. februar 1771, hoveriforordningen af 12. august 1773, plakater af 24. juni og 23. december 1791 samt hoveriforordningen af 6. december 1799. Disse bestemmelser afkrævede dokumentation fra landets godsejere for, at de handlede i overensstemmelse med disse officielle retningslinjer, hvilket resulterede i de kilder, som fremstillingen primært bygger på.
8. Carsten Porskrog Rasmussen m.fl. 1987, s. 81. Jens Skriver 2002, s. 49 f. og s. 174 ff.
9. Jens Skriver 2002, s. 174-189.
10. Schous forordninger. Deel 5. 20/2 1771.
11. LAN G207-13: Lynderupgård godsarkiv. Hoveriefterretning 1792.
12. LAN G207-13: Lynderupgård godsarkiv. Hoveriefterretning 1792 og hoveriforening 1799.
13. Bjørn (red) 1988, s. 342.
14. Jens Skriver 2002, s. 145 og s. 179.
15. RA. Rentekammeret: 432-42: Indkomne betænkninger over spørgsmål til landvæsenets forbedring i henhold til cirkulære af 1768. Jens Skriver, 2002. s. 179.
16. Svend Aakjær 1936, s. 175 ff. og s. 273.
17. RA. Rentekammeret: 432-57: Lynderupgårds Generalhoverireglement.
18. LAN G207-13: Lynderupgård godsarkiv, Hoveriefterretning 1792. Birgit Løgstrup 1986, s. 28-29.
19. LAN G207-13: Lynderupgård godsarkiv. Hoveriforening 1799.
20. RA. Rentekammeret. 432-57: Generalhoverireglementer.
21. LAN G207-13: Lynderupgård godsarkiv. Hoveriefterretning 1792.
22. LAN G207-13: Lynderupgård godsarkiv. Hoveriforening 1799.
23. Schous forordninger. Deel 12. 6/12 1799. Carsten Porskrog Rasmussen 1987, s. 58 ff.
24. LAN G207-13: Lynderupgård godsarkiv. Hoveriforening 1799. LAN G207-89/1a: Lynderupgård godsarkiv. Hoveriprotokol år 1800-1829.
25. Jens Skriver 2002, s. 244.
26. Thorkild Kjærgaard 1980, s. 33.
27. Claus Bjørn 1988, s. 286.
28. Claus Bjørn (red) 1988, s. 282 ff. Thorkild Kjærgaard 1980, s. 204.
29. Jens Skriver 1996, s. 66 ff.

Forfatter

Lone Haubro. Født 1978 i Viborg. Uddannet cand.mag. ved Aarhus Universitet i 2004 med hovedfag i historie og sidefag i religionsvidenskab. Det primære forskningsområde er dansk landbrugshistorie ca. 1750-1800. Artiklen er baseret på specialet *Hoveriets udvikling på Lynderupgård 1768-1803*.